

התפתחות מערכת הבנקאות בשבעת החודשים הראשונים לפעולת בנק ישראל

שער הריבית על יתרות עודפות של המוסדות הבנקאיים מאידך.

להלן יתוארו השינויים שחלו בסכום הנכסים הנוילים לסוגיהם.

יתרות בבנק ישראל

המוסדות הבנקאיים חויבו להחזיק בבנק ישראל יתרות בסכום השה ל-20 אחוז מהנכסים הנוילים שהיו חייבים להחזיק על פקדונות במטבע ישראלי. סכום זה היה שוה ל-12.5 אחוז בממוצע מן הפקדונות במטבע ישראלי שעליהם צריכים היו להחזיק נכסים נוילים. החל מן ה-15 במאי 1955 הוגדל שער היתרות שעל המוסדות הבנקאיים להחזיק בבנק ישראל ל-15 אחוז מאותם הפקדונות. למעשה הם החזיקו בו יתרות בככמיים העולים במידה מרובה על היתרות שהיו חייבים להחזיק - כמתואר בסקירה על התפתחות בנק ישראל.

מזומנים בקופות

לאחר שהוקם בנק ישראל חלה ירידה מסוימת בסכום המזומנים שבקופות המוסדות הבנקאיים. סכום זה פחת מ-14.3 מיליון ל"י בסוף נובמבר 1954 ל-11.1 מיליון ל"י בחדש ינואר 1955. הסכומים החדשים של המזומנים בקופות מובאים בטבלה הבאה:

מזומנים בקופות המוסדות הבנקאיים

מיליוני ל"י	סוף חודש
14.3	נובמבר 1954
12.8	דצמבר
11.1	ינואר 1955
11.7	פברואר
11.8	מרס
12.9	אפריל
12.4	מאי
11.7	יוני

המזומנים בקופות הם למעשה הנוילים בנכסי המוסדות הבנקאיים, אולם, מכיון שאין הם נושאים כל הכנסה, מחזיקים המוסדות הבנקאיים מזומנים רק במידת הצורך לשם ניהול העסקים השוטף, ואילו שאר הנכסים הנוילים מחזיקים עד כמה שאפשר בצורה הנושאת הכנסה. פתיחת בנק ישראל, ששילם בתקופה הנסקרת ריבית של 2 אחוזים על יתרות עודפות, איפשרה למוסדות הבנקאיים לצמצם במידת-מה סכומי המזומנים בקופותיהם.

במחצית השנה הראשונה לקיום בנק ישראל, היינו בתקופה שבין דצמבר 1954 ובין יוני 1955, עמדה מערכת הבנקאות בסימן שלוש התופעות העיקריות הבאות, ששתי הראשונות מהן נבעו במישרין מהקמת בנק ישראל:

א. שינוי מרחיק-לכת בהרכב הנכסים הנוילים;

ב. העברת חשבונות הממשלה לבנק ישראל;

ג. עלייה מהירה בפקדונות הציבור.

להלן יסקרו התפתחויות אלה, כפי שהן משתקפות במאזנים המאוחדים של המוסדות הבנקאיים (המונח "מוסדות בנקאיים" מקיף הן בנקים והן אגודות שיתופיות (לאשרא)).

הנכסים הנוילים

עד להקמת בנק ישראל היו הנכסים הבאים מוכרים כנכסים נוילים, בהתאם להוראות הנוילות: מזומנים בקופות, שטרי אוצר, פקדונות בבנקים אחרים בארץ ובהו"ח-לארץ ואגרות המילווה הממשלתי למוסדות כספיים. עם הקמת בנק ישראל, נוספו עליהם יתרות המוחזקות בו, שהפכו עד מהרה לנכס הנויל הגדול ביותר בהיקפו, של מערכת הבנקאות. יתרות המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל נוצרו ע"י העברת הנכסים הבאים אליו:

א. מזומנים בקופה;

ב. שטרי אוצר;

ג. יתרות בבנקים אחרים בישראל;

ד. חשבונות דביטוריים של הממשלה;

ה. פקדונות במטבע חוץ, בעיקר של קרן החליפין.

בהתליך זה לא היה משום שינוי פורמלי בלבד בהרכב הנכסים הנוילים. למעשה, הביא הדבר לידי עלייה ניכרת בנוילות הממשית של מערכת הבנקאות (הנוילות הממשית מציינת באיזו מידה ניתן להמיר נכסים אחרים כמזומנים במהירות וללא הפסדים). מערכת הבנקאות בכללה, ומספר מוסדות בנקאיים בפרט, המירו חובות הממשלה ופקדונות במטבע חוץ ביתרות בבנק ישראל. אף ששני הנכסים הראשונים הוכרו כנוילים לצרכי חישוב שעורי הנוילות, הרי נוילותם הממשית נפלה במידה מרובה בנוילות יתרות בבנק ישראל.

למניעת התרחבות מוניטרית גדולה כתוצאה מהגדלת הנוילות הממשית של המוסדות הבנקאיים, נקט בנק ישראל אל אמצעים של הקפדה על קיום הוראות יציבות האשראי מחד, ושל הגדלת סכומי יתרות החובה והעלאת

כפי שמראה הטבלה, חלה ירידה ביתרות הבנקים בבנקים אחרים, הנובעת מהעברת חלק מהיתרות לבנק ישראל. אחת הסיבות לכך היא העברת תוצאות הסליקה בחשבונות המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל. כמו-כן משלם בנק ישראל ריבית על עודפי יתרות המוחזקות אצלו.

ביתרות של האגודות השיתופיות בבנקים חלה עלייה משום שבנקים משלמים לאגודות על יתרותיהן רבית גבוהה יותר מששלם בנק ישראל על עודפי יתרות, זאת מכיון שלפי הוראות הניילות עליהם להחזיק לעומת יתרות אלה נכסים נזילים בשעור של 60 אחוז בלבד, לעומת ניילות של 100 אחוזים שיש להחזיק על יתרות המוחזקות בשביל בנקים.

חשבונות הממשלה

בבנקאי וכסוכן פיסקאלי של הממשלה קיבל בנק ישראל בהדרגה את ניהולם של חשבונות הממשלה השונים, על-כן הולך ופוחת סכומם במאזני המוסדות הבנקאיים, כפי שנראה מן הטבלה הבאה:

חשבונות הממשלה במוסדות בנקאיים

(במיליוני ל"י)

סוף חודש	הלוואות לממשלה		חשבונות עו"ש		קרנות חליפין	
	מאזני	ללא מאזני	מאזני	ללא מאזני	מאזני	ללא מאזני
	מאזני	ללא מאזני	מאזני	ללא מאזני	מאזני	ללא מאזני
נובמבר 1954	20.0	1.0	5.0	0.6	11.2	11.4
דצמבר	7.3	0.5	10.5	0.9	24.4	24.0
ינואר 1955	4.9	0.4	9.1	0.8	10.5	10.3
פברואר	2.8	0.4	7.6	0.7	17.3	16.4
מארס	2.1	9.0	7.7	0.9	16.1	15.4
אפריל	3.5	13.3	8.6	3.5	3.2	2.4
מאי	2.1	11.1	6.1	0.8	5.9	5.8
יוני	2.9	7.4	5.5	0.6	8.0	7.9

הלוואות לממשלה

עם פתיחת בנק ישראל הועבר אליו החשבון הדביטורי הרגיל של האוצר, ולפיכך קטנו הלוואות המוסדות הבנקאיים לממשלה כבר בחודש דצמבר 1954 מ-20 ל-7 מיליון ל"י. עם ההעברה ההדרגתית של חובות הממשלה פחת סכום הלוואות הבנקים לממשלה והגיע בסוף יוני ל-2 מיליון ל"י בלבד. ההלוואות לממשלה במטבע חוץ גדלו במידה רבה מכיון שהממשלה קיבלה בתקופה הנסקרת מלוות במטבע חוץ באמצעות הבנקים המקומיים.

שטרי האוצר שבידי מערכת הבנקאות, שסכומם הגיע לכדי 25 מיליון ל"י בסוף נובמבר 1954, פחתו בהדרגה עד שכמעט נעלמו לגמרי מבין נכסי המוסדות הבנקאיים, כפי שמראה הטבלה הבאה:

שטרי אוצר במוסדות בנקאיים

סוף חודש	מיליוני ל"י
נובמבר 1954	24.6
דצמבר	5.9
ינואר 1955	2.6
פברואר	0.4
מארס	0.3
אפריל	0.3
מאי	0.1
יוני	(1)0.0

המוסדות הבנקאיים העדיפו להחזיק נכסיהם הנזילים כעודפי יתרות בבנק ישראל מאשר לקנות שטרי אוצר משום שהריבית על עודפי יתרות היתה 2 אחוזים בתקופה הנסקרת (והועלתה ל-2.5 אחוזים מאז 15 במאי 1955) לעומת ריבית נמוכה במקצת שנושאים שטרי אוצר. כמו-כן גדולה למעשה הניילות הממשית של עודפי יתרות מוז של שטרי אוצר, שכן עודפי יתרות ניתן למשוך בכל עת, ואילו נכיון שטרי אוצר שנעשה לפני זמן פרעונם (שהוא 91 יום) כרוך בניכוי מסוים של ריבית.

יתרות במוסדות הבנקאיים בישראל

המוסדות הבנקאיים מחזיקים חלק ניכר מנכסיהם הנזילים בצורת פקדונות בבנקים אחרים (פקדונות בנקים המוחזקים באגודות שיתופיות לאשראי אינם מוכרים כנכס נזיל). יתרות אלו דרושות בחלקן לבצוע הפעולות היומ-יומיות בחשבונות הבין-בנקאיים. פקדונות אלה לסוף החודש מובאים בטבלה הבאה:

יתרות מוסדות בנקאיים בבנקים בישראל

(במיליוני ל"י)

סוף חודש	יתרות הבנקים	יתרות האגודות השיתופיות לאשראי	סה"כ יתרות המוסדות הבנקאיים
נובמבר 1954	42.9	17.1	60.0
דצמבר	42.2	17.5	59.7
ינואר 1955	32.9	16.2	49.1
פברואר	35.2	17.2	52.4
מארס	39.8	18.7	58.5
אפריל	40.3	21.2	61.5
מאי	35.5	22.1	57.6
יוני	34.4	22.6	57.0

(1) 20,000 ל"י

- א. גידול יתרות במטבע חוץ שהומרו במטבע ישראלי;
- ב. עלייה מסוימת של האשראי הבנקאי לציבור;
- ג. עליית האשראי שנתן לממשלה על-ידי בנק ישראל.

סכום האשראי לציבור מאמצעי המוסדות הבנקאיים (כולל שטרות שנוכו והלוואות מאמצעי הבנקים והאגודות השיתופיות לאשראי ומפקדונות צד שלישי) עלה מסוף נובמבר 1954 ועד יוני 1955 ב-17.2 מיליון ל"י, כתוצאה מעליית האשראי במטבע ישראלי ב-21.4 מיליון ל"י וירידת האשראי במטבע חוץ ב-4.2 מיליון ל"י.

אשראי בנקאי לציבור

(במיליוני ל"י)

סוף חודש	במטבע ישראלי	במטבע חוץ	סה"כ
נובמבר 1954	212.4	10.1	222.5
דצמבר	216.5	12.5	229.0
ינואר 1955	220.6	11.3	231.9
פברואר	228.4	10.4	238.8
מרס	231.9	7.7	239.6
אפריל	231.5	5.6	237.1
מאי	233.9	5.7	239.6
יוני	233.8	5.9	239.7

העלייה באשראי נובעת מהגורמים הבאים:

- א. ניצול נפח האשראי על-ידי אותם בנקים שהיקף האשראי שלהם בנובמבר 1954 היה קטן מהנפח שהותר להם בזמנו;
- ב. הרחבה באשראי להון חוזר, שניתן על-ידי בנק ישראל לחקלאות מתוך תקציב הפיתוח;
- ג. הלוואות שנתנו כנגד פקדונות מיוחדים של האוצר,

שלגביהן אינן חלות הוראות ייצוב האשראי.

נוסף על הגידול באשראי מאמצעי הבנקים, חלה בת-קופה הנסקרת עלייה נכרת בסכום האשראי שניתן מתוך פקדונות הממשלה באמצעות המוסדות הבנקאיים. האשראי מפקדונות הממשלה כולל הלוואות מתוך תקציב הפיתוח ומתוך פקדונות מיוחדים, הלוואות בקשר ליבוא מהשילומים ומהמענק האמריקני וכן הלוואות לחיבי מס הכנסה, ולמפיצי תעודות המילווה העממי. יתרות הלוואות אלה לסוף כל חודש מובאות בטבלה הבאה:

בעוד שההלוואות לממשלה נתנו בצורת מקדמות לאור-צר, הרי חשבונות עובר-ושב של הממשלה בבנקים הינם בעיקרם סכומים שהעמיד האוצר לרשות משרדי ממשלה שונים בקשר לביצוע התקציב. חשבונות אלה יועברו לבנק ישראל במועד מאוחר יותר.

קרנות חליפין

קרנות החליפין של האוצר, שהן המכשיר החשבונאי להמרת מטבע ישראלי במטבע חוץ ולהיפך, נוהלו בעבר ע"י בנק לאומי לישראל בע"מ. בחודש ינואר 1955 הוחל בהעברת יתרות מטבע החוץ של קרן החליפין לבנק ישראל, ועמן הועברו גם חובות האוצר במטבע ישראלי הנובעים מקרנות החליפין. כתוצאה מכך וכן מתגודות סכומי מטבע החוץ של המדינה פחתו יתרות קרן החליפין במטבע חוץ ויתרת החוב בל"י לעומתן בבנק לאומי לישראל בע"מ מ-24 מיליון ל"י בסוף דצמבר 1954 לכדי 8 מיליון ל"י בסוף יוני 1955.

חשבונות הפרשים בקשר להסכמים מסחריים

חשבונות הפרשים נוצרו כתוצאה משינוי בשער החלי-פין וכתוצאה מהפרשים בין שערי הקניה והמכירה של מטבע הארצות עמן יש לישראל הסכמים מסחריים. הפרשים אלה, המהווים חוב של הממשלה, הועברו אף הם באופן הדרגתי לבנק ישראל, החל מחדש מארס 1955. הסכום (נטו) של הפרשים אלה בבנקים היה בסוף מארס 1955 8 מיליון ל"י. סעיף זה נעלם כליל מהמאזן המאוחד של המוסדות הבנקאיים לסוף חודש יוני.

פקדונות ואשראי של הציבור

חשבונות עובר-ושב במטבע ישראלי של הציבור עלו מאז פתיחת בנק ישראל ועד לסוף יוני ב-35 מיליון ל"י בערך או ב-16.5 אחוז. היתרה של חשבונות אלה לסוף כל חודש מובאת בטבלה הבאה:

חשבונות עובר-ושב במטבע ישראלי (1)

סוף חודש	מיליוני ל"י
נובמבר 1954	199.5
דצמבר	201.9
ינואר 1955	201.8
פברואר	211.8
מרס	221.8
אפריל	228.3
מאי	232.6
יוני	234.5

(1) כולל פקדונות חברות עזר ופקדונות והמחאות לתשלום.

הלוואות הממשלה באמצעות הבנקים

(במליוני ל"י)

בד בבד עם עלייה בפקדונות עובר-ושב במוסדות הבנקאיים חלה גם עלייה בפקדונות לזמן קצוב, כפי שמראה הטבלה הבאה:

פקדונות לזמן קצוב

סוף חודש	מיליוני ל"י
נובמבר 1954	40.6
דצמבר	42.6
ינואר 1955	43.0
פברואר	43.9
מארס	49.0
אפריל	53.0
מאי	53.7
יוני	55.6

עליית סכומי הפקדונות לזמן קצוב מעידה על הגברת הנטייה לחסכון של הציבור הנובעת בחלקה מן האמון הגדל ביציבות המטבע.

סוף חודש	סך הלוואות הממשלה למוסדות הבנקאיים	למסדות אגרות המלווה	למסדות אגרות המלווה	למסדות אגרות המלווה	למסדות אגרות המלווה
נובמבר 1954	71.4	11.4	7.2	1.9	91.8
דצמבר	69.3	12.4	8.0	2.4	92.1
ינואר 1955	70.8	12.0	9.0	2.5	94.1
פברואר	73.9	12.8	12.0	2.4	101.2
מארס	78.0	14.2	15.3	2.4	109.9
אפריל	81.1	15.0	17.4	2.4	115.9
מאי	80.2	15.3	18.2	3.2	116.9
יוני	83.4	19.2	18.6	2.7	123.9